

מסכת שבועות דף לא עמוד ב

מתני'. שבועת העדות כיצד? אמר לשנים בואו והעידוני, שבועה שאין אנו יודעין לך עדות, או שאמרו לו אין אנו יודעין לך עדות, משביע אני עליכם ואמרו אמן - הרי אלו חייבין.

האם נתן לכפות שבועת העדות?

א. האם קיימת אפשרות להימנע משבועת העדות

שבועה היא מעשה מחייב וחמור, שרבים החפצים להימנע ממנו ככל האפשר. לעומד להישבע אומרים: "כל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני: 'לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא'. וכל עבירות שבתורה נאמר בהן: 'ונקה', וכאן נאמר: 'לא ינקה'. וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו וממשפחתו... וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו, וכאן ממנו ומכל העולם כולו... וכל עבירות שבתורה, אם יש לו זכות תולין לו שנים ושלשה דורות, וכאן נפרעין ממנו לאלתר... הא למדת, דברים שאין אש ומים מכלין אותן - שבועת שקר מכלה אותן. אם אמר איני נשבע - פוטרין אותו מיד¹ אם כן, ניתנת אפשרות להימנע משבועה. למשל במקרה של שומר, הנתבע על העדר החפץ הנשמר, עומדת לרשותו אפשרות להשתמט משבועה, במחיר כספי² שכך שנינו: "המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים, ונגנבו או שאבדו, שילם ולא רצה לישבע, שהרי אמרו: שומר חנם נשבע ויוצא³". אולם לגבי שבועת העדות קשה למצוא אלטרנטיבה לשבועתו, שהרי ייתכן שאין עד אחר. השאלה היא האם ניתן להכריח אדם להישבע שבועה זו, או שמא הדיון ההלכתי מתחיל רק לאחר שקיבל עליו שבועה מרצונו.

ב. הרשב"א והבית יוסף לעומת דעת המבי"ט

הרשב"א⁴ כותב: "לא מצינו שיוכל אדם להשביע עדיו, רוצה לומר: שישבעו לו אם יודעים לו עדות, אם לאו, אלא שאם השביעין וכפרו, חייבין קרבן". כך כותב גם רבי יוסף קארו⁵. לדעתו כך מדויק בלשון המשנה, ששאלה: "שבועת-העדות כיצד?" והדגימה בכגון שהשביע אותם והם הגיבו בשבועה: "אין אנו יודעים" או בעניית אמן. משמע שאין שבועת העדות ללא שיתוף פעולה של העדים. הוא סבור שהלכה זו פשוטה היא, ושכך כותבים גם הריב"ש, והרשב"ץ⁶. המבי"ט⁷, חולק על דברי ה'אבקת-רוכל'. הוא מביא ראיה מדברי רש"י, תוספות, רמב"ם ור"ן, הכותבים שלא רק הנשבעים או העונים אמן לשבועה מתחייבים בשבועת העדות, אלא גם האומרים: 'איננו יודעים'. משמע שניתן לכפות שבועת-עדות ללא שיתוף פעולה של העדים.

¹ לט, א

² בהנחה שאין מדובר בחפץ נדיר, שאז קיים חשש שרצה להשיגו ולו בתשלום. אז יהיה עליו להישבע שאין החפץ ברשותו גם אם הוא משלם (בבא מציעא לד, ב).

³ בבא מציעא לג, ב.

⁴ שו"ת חלק א', סימן תרנח.

⁵ שו"ת אבקת-רוכל סימן קצה.

⁶ שם.

ג. האם שבועת העדות חלה כשהעד שותק?

נחלקו ראשונים אם שבועת העדות חלה כשהעד שותק. רש"י⁸ מניח ש"אם שתקו אחר השבועה אין כאן קבלת שבועה". אך הרמב"ן⁹ כותב: "ולא נראה דמושבע מפי אחרים אפי' שתקו- חייבין". אם כן, לשיטת הרמב"ן שעדים מתחייבים בשבועת-העדות אף בשתיקה. המשביע לבדו יכול ליצור שבועת העדות, ללא רצון העדים. הש"ן¹⁰, דוחה את ראייתו זו של המבי"ט. לדעתו, אמנם גם אמירת: 'איני יודע' וגם שתיקה לשיטת הרמב"ן, הרי הם כקבלת שבועה. אולם עדיין ניתן לחלק ולומר, שאם העד צווה במפורש: 'איני רוצה להישבע', אי אפשר להשביעו. מ"מ נראה שלשיטת רש"י והרשב"א, ששתיקה אינה קבלת שבועה, פשוט שאי-אפשר לכפות שבועה, שתמיד יכול העד לשתוק.

ד. השבעה על ספק והסתירה לכאורה בשיטת הרשב"א

הש"ן¹¹ ע"כ כותב: "אדם רשאי להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבוא ויעיד". הרמ"א מוסיף: "אבל לא יוכל להשביע, אלא אם כן, גם לדעת הרמ"א, לא ניתן לחייב אדם בשבועת העדות ללא השתתפותו מרצון בהשבעה. הגאון בביאורו¹², כותב על דברי הרמ"א: "כבכל טענת ספק", ומציין למקורות מהם עולה, שאין משביעים נתבע על טענת ספק. הגר"א רצה לומר שהוא הדין שאין משביעים שבועת עדות בתביעת-ספק. ומוסיף הגאון: "אבל הרשב"א כתב שיכול להשביע על הספק ממ"ש בפי שבועת העדות: "הכול מודים בעד מיתה" ושם ע"כ אינה יודעת". כוונתו לדברי הגמרא לקמן¹³, שם נפסק שאפשר לחייב בשבועת העדות עד שנמנע מלומר לב"ד ולאשה שבעלה מת. אמנם, אם גילה לאשה שבעלה מת, פטור, שהרי היא יכולה בעצמה להעיד על מיתת בעלה על פי דיבורו. הרשב"א¹⁴, כותב בשם רבותינו הצרפתים שמכאן רואים שאפשר להשביע שבועת עדות מספק, שהרי האישה משביעה את העד, מבלי לדעת אם הוא יודע, שלו ידעה בעדותו, אין לה עוד כל צורך בה. "וכתבו מקצת מרבותינו הצרפתים ז"ל דמכאן יש ללמוד דיכול אדם להשביע את חברו על הספק אם יודע לו עדות אם לאו, דהא הכא אינה לא ידעה דמית ולא ידעה דהאי ידע - דאם איתא, אינה נמי ידעה - ואפי"ה משביעתו".

⁷ שו"ת חלק א' סימן רפג.

⁸ לא, ב על תחילת המשנה.

⁹ לא, ב.

¹⁰ חו"מ סימן כח ס"ק ג.

¹¹ חו"מ סימן כח, ד.

¹² שם ס"ק י"ג.

¹³ לקמן לב, ב.

¹⁴ שם ד"ה והכל מודים בעד מיתה.

הגאון מבין שלדברי הרשב"א הללו נתן גם לכפות שבועה, שהרי במצב בו העד מסכים להישבע, וודאי שיהיה אפשר להשביעו מספק, אלא משמע שכוונת הרשב"א לחדש, שאפשר להשביע עד בעל- כורחו אפילו בטענת ספק. הבנה זו בדברי הרשב"א צריכה ביאור, שהרי ראינו בדברי הרשב"א בתשובות במפורש, שאין להשביע עד בעל-כורחו. נוסף לכך הרשב"א סובר כשיטת רש"י¹⁵, שאפילו עד ששותק אינו מתחייב, כל שכן עד שצועק: 'איני נשבע'.

אולי אפשר להסביר את דרכו של הגאון בהבנת הרשב"א, על פי חילוק שנמצא באחרונים: על דברי הרמ"א הסמ"ע¹⁶, כותב: "לא יוכל להשביעם פירוש: להשביע בבית-דין בפני עצמן להזקיקן שיאמרו: הרי אנו מקבלין עלינו באלה ובשבועה, שאין אנו יודעים לו עדות, או שיאמרו: אמן על השבועה שמטיל עליהם".

הש"ך¹⁷ מביא את דבריו, ונראה שהבינם על פי דרכו, שאין דרך להשביע עד בעל כורחו. אולם, בקצות- החושן¹⁸, כותב: "ומדברי הסמ"ע משמע דיכול להשביען בעל כורחן - מושבע ע"י אחרים, אלא להשביען שבועת עצמן, דהיינו שיאמרו אמן, זה אינו יכול".

אולי היה ניתן לומר שלדעת הגאון, זו דעת הרשב"א: כשכתב שאי אפשר להשביע עד - התכוון לשבועה מפי עצמו, וכשכתב שאפשר להשביע מספק - דן בכפיית שבועה מפי אחרים. אמנם עדיין קשה לפי זה, מדוע לא חייב הרשב"א עד ששותק כמושבע מפי אחרים, שאפילו אם שתיקה אינה הודאה, הרי אין לנו צורך בתגובתו.

לדעת הש"ך, שאין אפשרות לכפות שבועה, יש להבין את דברי הרשב"א לגבי עד המתיר אישה. אולי לדעתו כוונת הדברים היא, שאם עד הסכים מרצונו להישבע כתגובה לטענת הספק של האישה, הרי דיני שבועת העדות חלים עליו. ניתן גם לומר שהביא שמועה מפי רבותינו הצרפתים, והוא לא סובר כן. כתב עוד בשו"ת הרשב"א¹⁹: "שאין הכתוב מחייב את מי שיאמר: 'הלא אתם עדי' שישבעו, אלא נתנה רשות לבעל-דין להשביעם בעניין זה, שיאמר: 'משביע אני עליכם פלוני ופלוני, שתבואו ותעידוני, ואם כפרו, חייבין'".

הבנת דבריו אלו, תלויה בשתי הדרכים שהזכרנו: לדעת הש"ך יש להבין שכוונת הרשב"א שאין לחייב עד להישבע, אלא שאם הגיב לשבועה, חייב. אמנם, קצת קשה לפי זה, מדוע האריך הרשב"א וחזר על דברי המשביע ללא צורך.

לדרכו של בעל 'קצות החושן', יש להבין, ששלל הרשב"א כפיית שבועת העדות מפי עצמו, והסביר שאפשר להשביע בכפייה מפי אחרים²⁰.

¹⁵ לא, ב על המשנה. הוא מוכיח כדעת רש"י, מכך שהגמרא (לב, א) שאלה על המקרה 'כפרו שניהם כאחד' כיצד ייתכן הדבר, הרי אי אפשר לצמצם. לו היה נכון ששתיקה מחלה שבועת העדות - קל להחיל שבועה על שני העדים בו זמנית, שהרי די לנו שישתקו וקושיית הגמרא אינה מובנת.

¹⁶ סימן כח, ס"ק טו.

¹⁷ סימן כח ס"ק ג.

¹⁸ שם ס"ק ב.

¹⁹ סימן תתק.

²⁰ בהערות לשו"ת הרשב"א החדש הציע דרך אחרת לחלק, ולענ"ד לא נראו דבריו.